

VINCENT VAN GOGH

LETTERA A THEO DEL – O INTORNO AL – 28 OTTOBRE 1885

Waarde Theo,

Met veel genoegen las ik Uw brief over zwart. En die overtuigt me dan ook dat gij geen parti pris tegen zwart hebt.

Uw beschrijving van de studie van Manet, *Le Toreador mort*, was goed geanalyseerd. En de heele brief bewijst me 't zelfde wat uw croquis van Parijs van in der tijd me deden denken, dat als gij U er op toelegt, gij iets in woorden schilderen kunt.

Het is zeker dat door de wetten der kleuren te bestudeeren, men van instinktmatig *geloof* in de groote meesters tot 't zich rekening kunnen geven waarom men mooi vindt wat men mooi vindt komen kan, en dat is wel noodig tegenwoordig als men bedenkt hoe verschrikkelijk willekeurig er beoordeeld wordt en oppervlakkig.–

Ge moet mij mijn pessimisme in den handel van nu maar laten houden want het sluit volstrekt *niet* in zich op moedeloosheid.– Ik redeneer bij me zelf aldus: Stel dat ik gelijk heb met meer en meer iets als tulpenhandel te zien in 't zonderling scharrelen met de prijzen van schilderijen.– Stel, zeg ik, dat als de tulpenhandel in 't eind der vorige, de kunsthandel met andere takken van speculatie in 't eind van deze eeuw verdwijne zoo als hij gekomen is, n.l. betrekkelijk snel.

Verga de tulpenhandel, DE BLOEMKWEEKERIJ BLIJFT. En ik voor mij ben content voor beter of voor erger een tuinmanneltje te zijn die hart voor zijn planterij heeft.

* Il riferimento è alla speculazione sui bulbi di tulipani. La prima bolla speculativa registrata dalla storia economica si riferisce proprio a tale commercio.

Caro Theo,

con molta soddisfazione ho letto la Tua lettera sul nero. Essa mi convince anche del fatto che non hai alcun partito preso contro il nero.

La Tua descrizione dello studio di Manet, *Il toreador morto*, mi è parsa buona nella sua analisi. E l'intera lettera mi dimostra lo stesso di quanto il tuo schizzo di Parigi mi faceva pensare a suo tempo, e cioè che, se Ti ci metti d'impegno, sei in grado di dipingere una cosa a parole.

È certo che studiando le leggi dei colori si può arrivare da un'istintiva *fede* nei grandi maestri alla capacità di darsi conto del perché uno trovi avvenente ciò che trova avvenente, e ciò è molto necessario ai giorni nostri, considerando il modo spaventosamente arbitrario e superficiale in cui si giudica.

Devi lasciarmi dunque il mio pessimismo rispetto al commercio di oggi, poiché tale pessimismo *non* implica affatto scoraggiamento.– Ecco da parte mia il modo cui argomento: poni che io abbia ragione quando, nel curioso mercimonio intorno ai prezzi dei dipinti, vedo sempre più qualcosa come un commercio di tulipani*.– Poni, dico, che, come il commercio di tulipani alla fine del secolo scorso, anche il commercio d'arte, insieme ad altri tipi di speculazione, scompaia alla fine di questo secolo così com'è apparso, ovvero molto rapidamente.

Passato il commercio di tulipani, LA COLTIVAZIONE DI FIORI RIMANE. E per quanto mi riguarda sono contento, nel bene e nel male, di essere un piccolo giardiniere che ha a cuore il suo vivaio.

Tegenwoordig is 't op mijn palet aan het dooien en het barre van het eerste begin is weg.

Ik stoot nog wel dikwijls mijn hoofd bij 't ondernemen van iets, maar toch, de kleuren volgen als van zelf op elkaar en een kleur als uitgangspunt nemende komt mij helder voor den geest wat er uit afgeleid wordt en hoe men er leven in krijgen kan.–

Jules Dupré is in landschap wel wat Delacroix is, want wat enorme verscheidenheid van stemming drukte hij uit in symfonien van kleur.

Nu eens een marine met de teerste blaauwgroenen en gebroken blaauw en allerlei parelachtige toonen.–

Dan een herfstlandschap met gebladerte van af diep wijnrood tot fel groen, van af sterk oranje tot donker havanah, met andere kleuren weer in de lucht in grijzen, lilas, blaauw, wit, met de gele blaren weer tegenstelling vormend.

Dan weer een zonsondergang in zwart, in violet, in vuurrood.

Dan weer grilliger, zoo als ik een hoek tuin van hem zag dat ik nooit heb vergeten, zwart in de schaduw, wit in de zon, sterk groen, een vuurrood en dan nog een donkerblaauw, een bitumeus groenbruin en een licht bruingeel.– Waarlijk kleuren die nog al iets aan elkaar kunnen te vertellen hebben.–

Ik heb altijd gedweept met Jules Dupré en hij zal *nog* meer erkend worden dan nu. Want hij is een echt colorist – altijd interessant en met iets zoo puissants en dramatisch. Ja hij is wel een broer van Delacroix.

Zooals gezegd vind ik Uw brief over zwart erg goed en wat gij zegt van 't *niet* maken van de lokale kleur is ook juist.

Doch het voldoet me niet. Er zit veel meer achter dat niet maken der lokale kleur m.i. *Les vrais peintres sont ceux qui ne font pas la couleur locale* – dat was 't geen Blanc & Delacroix eens bespraken.

Di questi tempi sulla mia tavolozza sta avvenendo un disgelo, e l'aridità degli esordi è svanita.

Mi capita ancora spesso di rompermi la testa nel tentare qualcosa, ma ciò non impedisce che i colori si susseguano come in una fuga indolica, e, prendendo un colore come punto d'avvio, mi appare chiaro dinanzi alla mente ciò che da esso discende, e come infondervi vita.

Jules Dupré è nei paesaggi allo stesso livello di Delacroix; infatti, che enorme varietà d'intonazioni ha espresso tramite sinfonie di colori!

Ora una marina con i più teneri bluverdi, un blu rotto, e ogni sorta di toni perlacci.–

Ora un paesaggio autunnale con foglie che vanno dal rosso vino profondo al verde fragrante, da un arancione sostenuto a un avana scuro, con altri colori ancora nell'etere, in grigi, lillà, blu, bianco, che a loro volta contrastano con le foglie gialle.

Poi ancora un tramonto in nero, in violetto, in rosso fuoco.

E ancora, in modo più capriccioso, come un angolo di giardino che ho visto a casa sua e che non ho mai dimenticato, nero all'ombra, bianco al sole, verde forte, rosso fuoco, e poi ancora un blu profondo, un bituminoso verdebruno e un chiaro brunogiallo.– Dei colori davvero che possono avere ancora molte cose da dirsi.–

Ho sempre molto ammirato Jules Dupré, ed egli sarà *ancora* più riconosciuto di quanto non lo sia ora. Poiché è un vero e proprio colorista – sempre interessante, e con qualcosa di così poderoso e drammatico. Sì, è veramente un fratello di Delacroix.

Come ho detto, trovo la Tua lettera sul nero molto buona, e hai ragione anche quando dici di *non* fare il colore locale.**

Eppure, non mi soddisfa ancora. A mio parere vi è molto di più dietro a questa rinuncia al colore locale. *Les vrais peintres sont ceux qui ne font pas la couleur locale* [«i veri pittori sono coloro che non fanno il colore locale»] – questo è ciò che Blanc & Delacroix discussero un giorno.

** Il «colore locale» indica l'aspetto del pittoresco, la facciata dell'espressivo.

Mag ik er niet brutaalweg door verstaan dat een schilder wel doet als hij uitgaat van de kleuren op zijn palet in plaats van uit te gaan van de kleuren van de natuur.

Ik bedoel, wanneer men een kop wil schilderen b.v. en men kijkt de natuur die men voor zich heeft eens goed aan, dan kan men denken, die kop is een harmonie van roodbruin, violet, geel, alles gebroken – ik zal een violet en een geel en een roodbruin op mijn palet zetten en die breken onder elkaar.

Ik behoud van de natuur een zekere volgorde en een zekere juistheid van plaatsing der toonen, ik bestudeer de natuur om geen gekke dingen te doen, *raisonable* te blijven – doch – of mijn kleur precies letterlijk eender is, geef ik minder om, als zij maar mooi doen op mijn doek even als ze mooi doen in 't leven. Veel waarder is een portret van Courbet, mannelijk, vrij – in allerlei mooie, diepe toonen geschilderd van roodbruin, van goudachtig, van kouder violet in de schaduw, met zwart als *repousoir*, met een stukje getint wit linnen als rust voor 't oog – mooier dan een portret van wie ge wilt – die met afgrijpselijke *preciesigheid* de kleur van 't gezicht heeft nagebootst.–

Een manskop of een vrouwekop is goddelijk mooi niet waar, goed [be]daard bekeken.– Welnu – *dat algemeene mooi doen* tegen elkaar van de toonen in de natuur, men verliest het door pijnlijk letterlijke nabootsing, men behoudt het door herschepping in een kleurgamma EVENWIJDIG, maar desnoods niet precies of lang niet eender aan 't gegevene.

Gebruik maken, altijd en intelligent, van de mooie toonen die de verven van zelf vormen wanneer men ze breekt op 't palet, nog eens – van zijn palet uitgaan – van zijn kennis van mooi doen van kleuren, is iets anders dan machinaal en slaafsch de natuur copieren.–

Ziehier een ander voorbeeld.– Stel ik moet schilderen een herfst landschap, boomen met geele blaren.– Goed – wat komt 't er op aan

Non mi è forse permesso semplicemente d'intendere in ciò il fatto che un pittore faccia bene a partire dai colori che ha sulla sua tavolozza invece di muovere dai colori della natura?

Voglio dire, quando si vuole ad esempio dipingere una testa, e si osserva attentamente la natura che si ha dinanzi, allora si può pensare che questa testa sia un'armonia di rossobruno, violetto, giallo, tutto <ciò> rotto – metterò <dunque> un violetto e un giallo e un rossobruno sulla mia tavolozza e li romperò l'uno nell'altro.

Della natura conservo una certa sequenza e una certa giustezza nel piazzamento dei toni, studio la natura per non commettere delle sciocchezze, per restare ragionevole – ma – alla circostanza che il mio colore sia alla lettera esattamente lo stesso attribuisco meno importanza di quanto non ne dia al fatto che esso sta bene sulla mia tela esattamente come sta bene nella vita. Molto più vero è un ritratto di Courbet, virile, libero – dipinto in una varietà di toni belli e profondi, di rossobruno, d'oro, di più freddo violetto nell'ombra, con un nero in guisa di temprà stagliante, con una piccola striscia di lino tinta di bianco quale riposo per l'occhio – più avvenente di un ritratto di chicchessia – che abbia imitato con orrida *precisione* il colore del viso.–

Una testa maschile o una testa femminile, quando le si esamina con calma, sono divinamente avvenenti, non è vero? – Ebbene – *questa generale avvenenza* dei toni che reagiscono tra loro nella natura viene persa con l'imitazione scrupolosamente letterale, mentre viene preservata qualora la si ricrei in una gamma cromatica di EGUALE ESTENSIONE [*i.e.* parallela] rispetto a quella data, ma necessariamente non precisa ovvero di gran lunga non uguale.

Far uso, sempre e intelligentemente, dei toni avvenenti che i colori formano da se stessi quando li si rompe sulla tavolozza, lo ripeto – partire dalla propria tavolozza – dalla propria conoscenza del “far bello” dei colori – questo è altro che copiare meccanicamente e servilmente la natura.–

Ecco un altro esempio.– Poni che debba dipingere un paesaggio autunnale, alberi con foglie gialle.– Bene – se concepisco il quadro

als ik 't opvat als – een *symfonie in geel*, of mijn grondkleur van geel 't zelfde is of niet van dat wat de blaren hebben – *weinig* doet dat toe of af. *Veel, alles* komt aan op mijn gevoel voor de *oneindige verscheidenheid* van toonen van een *zelfde familie*.

Vindt ge dit een gevaarlijk overhellen tot de romantiek, een ontrouw aan “realisme”, een – *peindre de chic* – een meer liefde hebben voor 't palet van den colorist dan voor de natuur, welnu que soit.

Delacroix, Millet, Corot, Dupré, Daubigny, Breton, 30 namen meer, vormen zij niet het hart van deze eeuw in zake schilderkunst, en deze allen, hebben zij niet *hun wortel* in de romantiek *al overtroffen zij de romantiek*. De roman en het romantieke is onze tijd, en verbeeldingskracht, sentiment moet men bij 't schilderen hebben. Realisme en naturalisme ZIJN ER NIET VRIJ *van GELUKKIGERWIJS*. Zola *schept* maar houdt geen *spiegel* voor de dingen, *schept* ze *verbazend* maar *schept, dicht*. daarom is het zoo mooi. Zooveel voor naturalisme en realisme die TOCH met de romantiek in verband staan. En ik blijf er bij dat ik ontroerd wordt als ik een schilderij zie uit die dagen van 30-48, een Paul Huet, een oude Israëls als de visscher van Zandvoort, een Cabat, een Isabey. Maar zoo sterk vind ik dat woord waar, *ne pas peindre le ton local* – dat ronduit ik liever een schilderij zie dat lager staat dan de natuur, dan een dat precies zoo hoog staat als de natuur.–

Liever een aquarel die ietwat vaag en onaf is van den anderen kant, dan een die opgewerkt is om de werkelijkheid te halen.

De beteekenis van dat woord is breed – *ne pas peindre le ton local* – en laat den schilder vrij kleuren te zoeken die een *geheel* vormen en in een verband tot elkaar staan dat te meer uitkomt door tegenstelling met een andere reeks.–

Wat kan 't me schelen dat 't portret van een braaf burger precies me vertelt wat de water en melk-, rose-paarschachtige, nietszeggende kleur van s'godvruchtigen mans gelaat is – waar ik nooit naar gekeken had. Maar de medeburgers van 't stadje waar het individu in

come una *sinfonia in giallo*, che importanza ha il fatto che il mio color giallo di fondo sia o meno il medesimo di quello delle foglie – ciò fa *poca differenza*. *Molto, tutto* dipende <invece> dal mio sentire le *infinita scissure* tonali di una *medesima famiglia*.

Se trovi che questo sia una pericolosa inclinazione verso il romanticismo, un'infedeltà al “realismo”, un – *peindre de chic* [dipingere a memoria] – l'essere più invaghiti della tavolozza del colorista che non della natura, ebbene sia.

Delacroix, Millet, Corot, Dupré, Daubigny, Breton, 30 altri nomi, non formano forse il cuore di questo secolo in materia di arte pittorica, e tutti questi pittori non hanno le *loro radici* nel romanticismo *sebbene lo abbiano superato*? Il romanzo e il romantico sono il nostro tempo, e quando si dipinge bisogna avere immaginazione e sentimento. Il realismo e il naturalismo FORTUNATAMENTE NON SONO ESENTI *da tutto ciò*. Zola crea, ma non tiene uno *specchio* dinanzi alle cose, le crea *in modo mirabile*, ma *crea, detta* – ecco perché è così avvenente. Tanto basti per quanto riguarda il naturalismo e il realismo, che sono COMUNQUE legati al romanticismo. E continuo a dire che sono commosso quando vedo un dipinto del 1830-48, un Paul Huet, un vecchio Israëls come il pescatore di Zandvoort, un Cabat, un Isabey. Trovo quel detto *ne pas peindre le ton local* [«mai dipingere il tono locale»] così fortemente vero – che preferirei affatto un dipinto che stia sotto la natura rispetto a uno che stia precisamente all'altezza della natura.–

Piuttosto un acquerello che sia in qualche modo vago e non finito, che uno altamente elaborato con lo scopo di catturare la concretezza. Il senso di quel detto è di ampia portata – *ne pas peindre le ton local* – e lascia il pittore libero di tentare colori che formino un *intero* e siano legati l'un l'altro, il che si mostra ancora di più mediante il contrasto con un'altra serie.–

Che può importarmi del fatto che il ritratto di un bravo cittadino mi dica precisamente che cosa sia il colore acqua e latte, rosa-purpureo, insignificante del volto di quel pio uomo – che non ho mai visto. Ma i concittadini del borgo in cui l'individuo in questione si è reso così

casu zich zóó verdienstelijk heeft gemaakt dat hij meende verplicht te zijn 't nageslacht op de hoogte zijner physionomie te houden – zijn zeer gesticht door de sprekende preciesigheid.–

KLEUR DRUKT UIT ZICH ZELF IETS UIT, dat kan men niet missen, daar moet men gebruik van maken. wat mooi doet, werkelijk mooi – is ook juist.– Toen Veronese de portretten zijner beau monde geschilderd had in de Noces de cana, toen had hij al den rijkdom van zijn palet in sombere violetten, in prachtig goud achtige toonen er op besteed.– Toen – was er nog een dun azuur en parelachtig wit waaraan hij dacht – dat niet voorkomt in den voorgrond. Hij dondert het er achter – en 't was goed, verandert van zelf in de entourage van marmerpaleizen en hemel die eigenaardig de figurenrei completeert.–

Zoo prachtig is dat fond dat het van zelf, spontanement ontstaan is uit een kleurberekening.

Heb ik hier ongelijk in.–

Is 't niet *anders* geschilderd dan iemand 't doen zou die tegelijk aan 't paleis had gedacht *en* aan de figuren? als één geheel.–

Al die architectuur en hemel is conventioneel en ondergeschikt aan de figuren, berekend om de figuren mooi te laten doen.–

Dat is waarachtig schilderen – en komt mooier uit dan preciese nabootsing der dingen zelf. Aan één ding denken en de entourage er bij laten hooren, uit te laten voortvloeien.–

Het studeeren naar de natuur, het worstelen met de werkelijkheid – ik wil 't niet wegedeneeren. Jaren lang heb ik zelf haast vruchteloos en met allerlei trieste resultaten het zoo aangepakt.– Ik zou die – *fout* – niet willen missen.–

Dat altijd op die zelfde manier doorgaan gekkewerk en dom zou zijn, dat bedoel ik – maar *niet* dat al mijn moeite absoluut verloren zou zijn.–

On commence par tuer, on finit par guerir, is een doktersgezegde.–

meritevole da credersi in obbligo di mantenere i posterì all'altezza della sua fisionomia – ebbene, questi cittadini sono molto edificati dalla parlante precisione <del ritratto>.

<IL> COLORE STAGLIA DALLA SUA TEMPRA UNA FLAGRANZA, e di questo non si può fare a meno, di questo si deve far uso. Ciò che è avvenente, davvero avvenente – è anche giusto.– Quando Veronese aveva dipinto i ritratti del suo “bel mondo” nelle Nozze di Cana, quando aveva prodigato tutta la ricchezza della sua tavolozza in cupi violetti, in sfavillanti ori.– Poi – vi era ancora un fievole azzurro e un bianco perlaceo a cui pensava – che non appare in primo piano. Lo scagliò sullo sfondo – e andava bene, trasmutato, d'indole, in <forma di> dintorni di marmorei palazzi e cielo, che integrano in modo singolare la schiera di figure.– Quello sfondo è così sfavillante poiché si è erto d'indole propria, spontaneamente, da un calcolo di colori.

Dimmi se ho torto in questo.–

Non è dipinto in modo *diverso* da come lo farebbe qualcuno che pensasse allo stesso tempo al palazzo *e* alle figure? come a un intero.–

Tutta l'architettura e il cielo convengono alle figure e sono a esse subordinati, calcolati per lasciare alle figure il loro apparire d'avvenenza.

Questo è vero dipingere – e risulta più avvenente rispetto alla precisa imitazione delle cose stesse. Pensare a una cosa, lasciare che i dintorni vi appartengano in flagranza, lasciare che ne discendano.–

Lo studio secondo la natura, il lottare con la concretezza – non voglio negarli. Per anni io stesso l'ho presa per quel verso, in modo quasi del tutto infruttuoso e con ogni sorta di tristi risultati.– Non vorrei aver fatto a meno di questo – *errore*.–

Continuare sempre alla stessa maniera sarebbe folle e stupido, questo voglio dire – ma *non* che tutto il mio sforzo sia stato completamente vano.–

On commence par tuer, on finit par guerir [«si inizia uccidendo e si finisce guarendo»], è un detto di medici.–

Men begint met vruchteloos zich uit te sloven, de natuur te volgen en alles is tegen den draad in.

Men eindigt met stil uit zijn palet te scheppen, en de natuur klopt er mee, volgt er uit. Maar deze twee tegenovergestelden bestaan niet zonder elkaar. Te blokken, al is 't schijnbaar te vergeefs, geeft een vertrouwdheid met de natuur, een degelijker kennis van de dingen. En een mooi woord van Doré, die soms zoo knap is!, is *je me souviens*.

Ofschoon ik geloof dat de mooiste schilderijen betrekkelijk vrij uit 't hoofd gemaakt worden, ik *kan er niet* van afscheiden dat men niet te veel naar de natuur studeeren, blokken zelfs kan.

De grootste, magtigste verbeeldingskrachten hebben tevens dingen naar de werkelijkheid direkt gemaakt waar men verstomd van staat.

In antwoord op uw beschrijving van de studie van Manet stuur ik U een stilleven van een open, dus een gebroken wit, bijbel in leer gebonden, tegen een zwart fond met geelbruinen voorgrond, met nog een noot citroengeel.

Ik schilderde die *in eens*, op één dag. Dit om U te laten zien dat als ik zeg dat ik misschien niet geheel voor niets geblokt heb, ik zulks meen, omdat tegenwoordig het mij betrekkelijk heel grifweg afgaat een gegeven voorwerp, wat den vorm of kleur ook zij, zonder aarzelen te schilderen.

Dezen laatsten tijd maakte ik eenige studies buiten van herfstlandschap. Ik stuur U binnenkort het stilleven en een van die herfststudies. ik schrijf dezer dagen toch weer en stuur dezen brief in haast om te zeggen dat wat gij van 't zwart zegt, mij goed beviel. gegroet.

b. à t.
Vincent

Si inizia affaticandosi in modo infruttuoso per seguire la natura, e tutto è al contrario.

Si finisce quietamente creando dalla propria tavolozza, e la natura si trova in accordo, ne discende. Ma questi due contrari non si stanziano l'uno senza l'altro. Sgobbare, anche quando all'apparenza è invano, conferisce una confidenza con la natura, un'approfondita conoscenza delle cose. E un bel detto di Doré, che a volte è così accorto!, suona: *je me souviens* [«mi rammento»].

Sebbene io pensi che i più avvenenti dipinti siano stati eseguiti in modo abbastanza libero dalla mente, *non posso* staccarmi dal fatto che non si può mai sufficientemente studiare, e persino sgobbare, secondo la natura.

Le più grandi e poderose forze di raffigurazione hanno anche fatto cose, direttamente secondo la concretezza, che lasciano senza parole.

In risposta alla tua descrizione dello studio di Manet, Ti mando una natura morta di una bibbia aperta, e dunque di un bianco rotto, rilegata in pelle, contro uno sfondo nero con un primo piano giallobruno, con in aggiunta una nota di giallo limone.

L'ho dipinto *d'un sol tratto*, in un giorno soltanto. Questo è per farTi vedere che, quando dico che forse non ho sgobbato del tutto invano, dico sul serio, giacché attualmente mi viene abbastanza facile dipingere un dato soggetto, qual che ne sia la forma o il colore, senza esitazione alcuna.

Negli ultimi tempi ho fatto alcuni studi esterni di paesaggi autunnali.

Ti manderò a breve questa natura morta e uno degli studi autunnali.

Ti scriverò comunque ancora in questi giorni, e mando questa lettera in tutta fretta per dirTi che ciò che dici del nero mi piace molto. Ti saluto.

b[ien]. à t[oi]. [«Tuo»]
Vincent

Traduzione di I. De Gennaro e G. Zaccaria.

Fonte del testo originale: <http://vangoghletters.org/vg/letters/let537/letter.html>